

Rerum Naturalium Fragmenta No. 45

A madártömeszet kézikönyve
Szemere László

VI. Kitömés. Talp. Felállítás 3

VII. Egyes fajokat jellemző állások
ismertetése 17

Budapest
1925

.

Rerum Naturalium Fragmenta

Szemere László szerkesztése:

Budapest II., Pasaréti-út 79

A madártömészet kézikönyve

Szemere László

VI. Kitömés. Talp. Felállítás.

A dróttal felszerelt bőrt már most ráhúzzuk a tőzeg, vagy a fagyapot testre, melybe a drót végeket a következő sorrendben vezetjük be. A nyakdrót végét oda szúrjuk be, a honnan az eredeti testről is a nyak ki indul. Úgy irányítsuk a drót hegyét, hogy az a mell közepe tájánál lejjebb jöjjön ki. (IV. rész 4. ábrája a + 3. jelzésnél, azonkívül ezt az 5. ábra is feltünteti.)

A drótot annyira húzzuk ki, hogy a nyak olyan hosszú legyen, mint amilyen az eredeti volt, a csepű nyakat úgy illesszük a testhez, hogy a kettő olyan harmonikus legyen, mint az eredeti. A testből kiálló drótvéget a fogóval sarló alakúra begörbítjük, s beszorítjuk a testbe. Ez az elkampózás látható az 5. ábrán.

Ezután a szárnydrótokat szúrjuk be ugyancsak azon helyre, ahol a testen a felkarcsontot elvágtuk. (A 4. ábra középső rajzán kis karikával jelölt helyen).

Az átellenes oldalon kijött drótot elkampózzuk kb. a 4. ábra + 2. jelzés táján. Természetes, hogy a felkarcsont a testtel érintkezik. Ezután a másik szárnyat is helyre hozzuk s ekkor már a bőr ráhúzható a testre, teljesen ugyan csak a lábdrótok elhelyezése után.

A lábdrótok elhelyezése némi gyakorlottságot igényel, ugyanis azt nem szükséges mindig éppen oda szúrni, ahol a testből a

combcsonthoz kiindul (a 4. ábrán kis karikával jelölve), hanem aszerint, hogy milyen állásban tömjük a madarat, az kissé lejjebb (a has felé) is kerülhet. Pl. ha a madarat olyan állásban tömjük, hogy teste vízszintes helyzetbe kerül, akkor a drótokat közelebb húzhatjuk a mell felé.

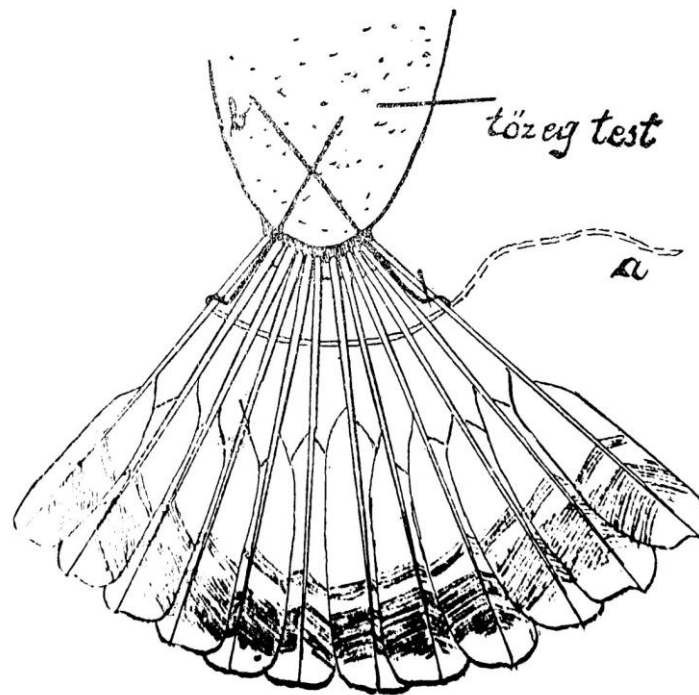
A lábdrót beszúrásakor a bőr könnyen elrepedhet (A farktőnél a hát felé). Ezért ha szükséges, a drót végét elébb megfelelően meghajlítjuk.

De ezt a vastagabb dróttal így nem eszközölhetvén, azért írtam az V. részben, hogy nagy madaraknál a drótot ideiglenesen csak a lábszárcsont végéig toljuk. Így a drót végét könnyen hozhatjuk a test ama pontjára, ahol azt beszúrjuk. A beszúrt drót az átellenes oldalon kissé a mell felé jön ki (4. ábra + 1.) s a mell irányában kampózzuk azt el. A vastag drót végét a kézi satu, vagy erős lapos fogó segítségével kell meghajlítanunk, s az elkampózásnál kalapáccsal is segítünk. Jó úgyis elkampózni, mint ahogy a fejdulótnál is láttuk, a legvastagabb drótokat így könnyebb is.

Ha úgy tömjük a madarat, hogy csak az egyik lábába jó vastag drót, akkor elébb ezt helyezzük el, mivel a második drót elhelyezése szokott nehezebben sikerülni, amennyiben ekkor már a testre a bőr csaknem teljesen rá, van húzva, s a vékonyabb drót ilyenkor jobban engedelmeskedik.

A második lábdrót elhelyezésével a bőr már rá is van húzva a testre, mivel az első lábdrót elhelyezése után a fark is a helyére kerül. Ezt a helyén egy, a közepén hajtűszerűen meghajlított hegyes dróttal rögzítünk, melyet az alsó farkfedők közt szórunk a fagyapothoz vagy tőzegbe.

Nagyobb madaraknál a farktollakat egy magasságban a száron átszúrt dróttal fixírozzuk (9. ábra). Erre Szemere Duci, unoka-öcsém jött rá, (vagy ő is rájött) s nagyon célszerűnek találtam. Ölyvekhez 1.5 mm vastag lágy drót kell, jól kihegyezzük az egyik végét (2-3 arasz a hossza, aszerint, hogy mennyire terítjük szét a madár farkát), aztán az ábrán látható módon átszúrunk minden egyes tollat s ezeket a dróton a megfelelő helyzetbe hozzuk. Végül a drótvégeket a szélső tollak alsó szára mentén (a farfedők alatt) beszurjuk a tőzegbe, vagy fagyapotba.

9. ábra. A farktollak rögzítése.

Ezen eljárással a fark alakját máris megadtuk, tehát elesik a papírokkal való peckelés. Így szárnytollak is merevíthetők, pl. egy borzoló buhu harmadrendű evezői stb.

Ezután, ha szükségesnek mutatkozik, a kellően nem domborodó helyekre kócot, azbesztet, vagy sarat teszünk. Leginkább az

oldalakra és a nyaktőre szükséges olykor a pótlás, no meg a fülek tájékára, de utóbbi helyen a szemüregen, vagy a szájon át bepréselt sárral eszközöljük a pótlást. Ezután bevarrjuk a bőrt a hason és pedig itt is talu ellenében, kezdve alól a végbél nyílásnál, felfelé addig, ameddig felhasítottuk volt.

Ezután, ha a madarat csak muzeológiai célra tömtük ki, már csak a szárnyaknak a testhez simítása a lábnak hátrafelé kinyújtása s a nyaknak kissé behajlítása a teendőnk. Az így bőrnek tömött madárba szem nem kell, de a szemhéjakat szép oválisra, vagy kerekre hozzuk: s a fej eredeti alakját is megadjuk a sárral, ebből főleg sok kell a torokra, hogy az élő madár »turgor vitae«-jét utánozzuk.

Száradásig a csőr két kávját gombostűvel összeillesztjük. Az alsó káva tövén, az állon, könnyen beszúrható a gombostű s a hegye a szájpadrólson át a felső kávéban lel jó támasztékot.

A bőrnek tömött madárba természetesen sokkal vékonyabb drót kell, mivel itt a madár súlyát az nem fogja tartani, legapróbb madarainknál még el is hagyhatjuk a szárnyból és lábból a drótokat, de akkor a preparátum nem lesz olyan tartós.

Hogy jó állásban száradjon ki a madarunk, papírszalaggal átfogjuk, farkát is két is két erősebb papír közzé tűzzük s háborítatlan helyen félretesszük. Ha a szárnyba drótot nem teszünk, akkor hajtű alakú kapcsokkal szúrjuk – illesztés után a testhez, úgy, hogy oldaltollak, vagy fedők takarják a drótot.

Akkor is vékonyabb drótokat alkalmazunk, ha »trófeának« tömünk, azaz a madárt úgy alakítjuk, (falra függesztve, mint a kabátot!) mintha zsákmány lenne – lábon vagy csőrlikba húzott

madzagon függve – szárnyait többé-kevésbé megnyitva, szemét behunyva, vagy csak kissé nyitva, szóval úgy, mint a kimúlt madár ahogy lóg.

Fűtött kemencében (úgy kenyérsütés után) a száradást siettetjük.

Ha oly célzattal tömünk bőrnek, hogy az utólag (évek múlva is) esetleg kiállíttatik, akkor még egyszerűbben járhatunk el. (Ekkor ne alkalmazzunk agyagot.)

Ha 1-2 hó múlva biztosan tömésre jön a bőr, akkor elégséges azt ideiglenesen finoman timsóval (por, égetett timsó) konzerválni, ezzel a bőr minden egyes zugát behintjük.

Ha a bőr később kerül munkára, akkor arzénnel kenendő be.

Az így kikészítendő bőrbe nem kell olyan lelkiismeretesen elkészített test, az összezsavarás se legyen olyan masszív, leginkább úgy szokták csinálni, hogy egy vastag drót köré építik, e drót a nyak tövéén jó ki, lazán csepűt tesznek rá s a drót hegyes végét a koponya tetején átszúrva a bőrön át kivezetik s midőn a test is benn van a bőrben, ennél fogva vonják össze a nyakat, oly rövidre, hogy a tollak szép fedése biztosíttassék.

A drót azon vége, mely így a fejből kiáll, horoggá görbítették. Így, egy szekrényben kifeszített dróton csünghetnek a bőrök, anélkül, hogy a tollazat valami tárggyal érintkezne. Szárny szépen összefogva cérnával, vagy papírcsíkokkal rögzítetik, a láb kinyújtva marad, hogy ne lóbálódzanak, a csüdnél fogva cérnával összeköttetnek.

Az ily módon kikészített bőr (szárász) ha munkába kerül, a következı processzuson megy végig:

A bőr egy deszkára letesz fektetve s egy nagy edényben lévı vizes homok rétegre téve, egy másik edénnyel ezen „ravatal” lesz zárva. A lábakat nedves kóc vagy vattába csavargatjuk. A homokot állandóan nedvesen tartjuk, vizet töltve hozzá nap-nap után. A bőr szerint 8-14 napig tart ezen vezeklés, látni lehet, hogy újabb alakra hozható.

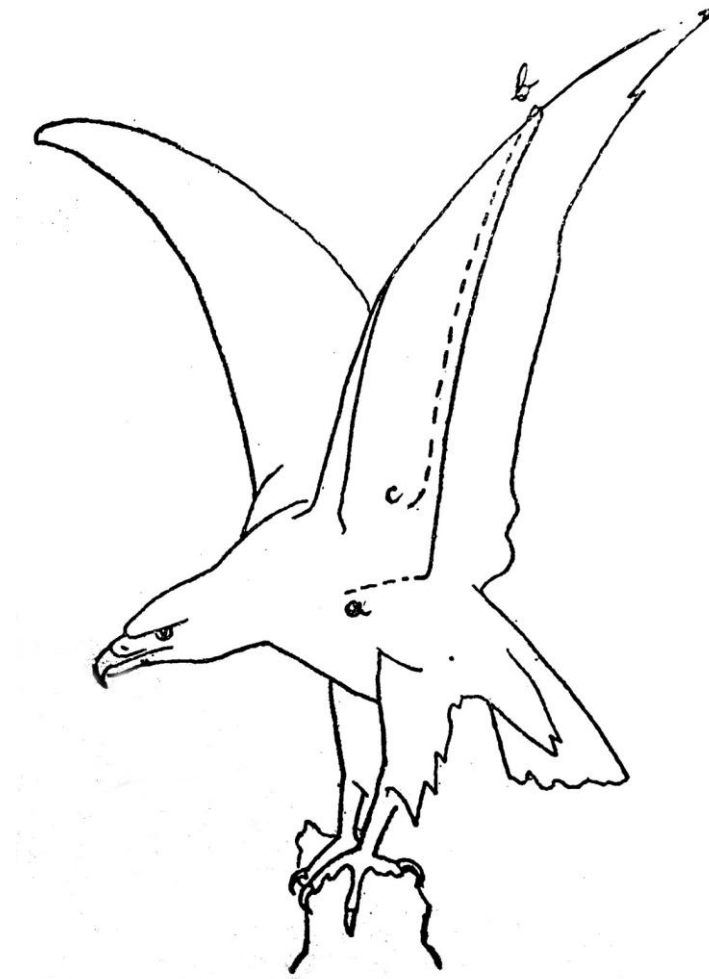
Tömés elıtt a bőrt újból arzénezeni kell. A legtöbb bajt a lábak okozzák s ha nyitott szárnnyal kívánják a preparátumot, ez esetben tovább marad a bőr a homokon. Ezen homokfürdı pin-cébe helyezve – ha az nyirkos, nedves még jobb (gyorsabb) eredményt biztosít (Preparátor Beyer közlése, Mehádia).

Száradás alatt különösen óvni kell a madarat úgy a rázkódástól, mint a legyek járkálásától. Ezek felborzolják rajta az apróbb tollakat, miközben petéiket a szárnyba, orrlikba igyekeznek elhelyezni.

A muzeológiai célra szánt madár tömése tehát ezzel ki is van merítve, de az egyéb célokra tömött madarakat különféle „állásban” tömjük, jobbadán megfelelı talpra.

Van ugyan eset, midőn a talp mellőzhetı, pl. a repülı állásban tömött madarat fekete cérnára függesztjük, ekkor a munkálat csak arra szorítkozik, hogy a hátába egy drótot szúrunk, ennek a kiálló végét horgasan legörbítjük, erre jön a cérna hurokja. A lábat hátra nyújtjuk, vagy hastollak közé legörbítjük, a szárnyakat a megfelelı állásba hozzuk és abban száradásig rögzítjük.

Ez dróttal eszközölhető a legcélszerűbben. (Ha sima tollfedést akarunk, akkor a drótok alá papírlapokat illesztünk, vagy vastagabb papírral peckeljük a szárnyat). A drót elhelyezés módját láthatjuk a 10. ábrán. (A drót vége a testbe van szúrva, b-nél meghajlítva, túloldalt párhuzamosan fut el.)

10. ábra. A szárny peckelése.

Ezután meg a fejet a megfelelő állásba hozzuk, melyben a szemeket is elhelyezzük. Mindezen munkálatokra e fejezet végén még visszatérek, addig azonban még a talpakról kell megemlékeznem.

Vízi madárságot földutánzattal bevont deszka lapra tömünk, melyet alkalmas növényzettel, kaviccsal, békatekenővel, stb. díszíthetünk.

Ágra szálló madarak alá különféle alakú gallyat, vagy tönköt teszünk, mely a legtöbb esetben elfordított L alakú lesz, sok esetben elágazóbb, majd csak egy puszta csonk, zegzugos gyökér, szóval változatos, megfelelően a madár természetes tartózkodó helyének.

A talpat a legtöbb esetben deszkára szegezzük, vagy srófoljuk de akasztóval ellátva, egy falba vert szegre akasztható gallyra is tömhetünk. Az alkalmazott deszka alsó lapján a szeg vagy csavar fejének kis mélyedést faragunk, hogy az ki ne álljon, s az egész talp ingását ne idézze elő. Kisebb madarak gallyait meghegyezve a talpba fúrt megfelelő lyukba szoríthatjuk.

Néha a gallyakra alkalmazott levél utánzatokkal szépen dolgozhatunk, a kereskedésben többféle kapható (tölgy, éger stb.) De a levél illeszkedését a szabadban figyeljük meg s aszerint járjunk el, mert különben visszás lesz a gally képe. Sok esetekben apró levelek félerősítésével nem is bíbelődhetünk, ilyenkor az eredeti levelek is rögzíthetők különféle fürdők segítségével.

Így fenyőgallyakat a következőként. A fenyőágakat 2-3 óráig erősen kell vízben forralni, vagy alkoholban áztatni és utána kiszárítani. Költségesebb módszer az ágat 2 percig glicerinen áztatni, azután a glicerint ruhával leszárítva az ágat 50 rész alkohol, 50 rész víz és ½ rész szublimát oldatba mártani. Az utóbbi módon kikészített ágat zárt üvegben kell tartani, mert a szublimát mérges anyag és vele foglalkozó egészségére ártal-

mas. (Idézve dr. Szabó Zoltán Természettud. Közlöny 1912. évi január számából.)

Az előbb említett módszert kipróbáltam, s tapasztaltam, hogy ha az így kezelt fenyőgallyat meleg helyre tettem, a levelek leszáradtak. Tehát gyors száradásra szánt madarakhoz nem alkalmas.

Az így elkészített talpat bevonjuk földutánnal s rágórunk néhány száraz levelet, múmohát stb. Műnövényzettel is elláthatjuk. A műfüvet virágdróttal csomókba kötjük s a kötésnél a deszkához szegezzük apró szegekkel. A kötetést és a szegfejt a sárutánnal leplezni fogja. E sárutánnal fele részben ugyan valódi sár, csak a száradás utáni elporlását meggátolandó adunk hozzá enyvot. A massa készítés módja ez:

Egy bögrében (legyen egy literes űrtartalmú, elég lesz 5-30 talphoz, nagyság szerint) vizet forralunk s egyben annyi asztalos enyvot olvasztunk fel benne, amennyit csak tudunk.

Az oldatba aztán száraz, porhanyó kerti földet, vagy homokot teszünk, míg csak kenhető sarat nem kapunk. Ezt aztán falapátkával kenjük el a deszkalapon, gidres-gödrösen s még száradás előtt rátesszük a talpra szánt száraz levelet, mohát stb. gizgaszt. Ez a keverék egy napon belül rendesen megszárad s oly kemény lesz, hogy igen nehezen törhetünk le belőle egy-egy darabkát.

Alkalmilag más célra is használható ez a keverék, így egérlyukak betöméséhez stb. Boldogult diákkoromban ilyen talpmasszívum készítésénél jelen volt egy cimborám, aki miután tőlem felvilágosítást nyert arról, hogy ez gyorsan szárad s erről

egy kevéssel elébb bekent talpnál meg is győződött, se szó se beszéd, csak elvisz belőle egy stanicliben egy jó ökölnyi tömeget. Utóbb tudtam meg, hogy mire kellett neki.

Egy lumpoló polgárt tréfált meg vele. Megleste, hogy mikor távozott este hazulról. Ekkor a stanicli hegyét lecsípte s azt a kulcslyukba illesztve, az egész tartalmát besajtolta a zárba.

Nyári meleg éjszaka volt, reggelig az eléggé megszáradt s így a tivornya után nyugodni vágyó polgártárs nem tudta kinyitni a kaput, de még a felvert háznép se! S mivel Késmárkon a házak össze vannak építve, kerítésen sem mehetett be. Nem volt mit tennie egyebet, mint bevárni a lakatosok ébredését. De akkora már az utca is népesedett s a túlsó soron a cimbora is megjelent élvezni a polgártárs bosszúságát.

Ezen reminiscencia után nézzük, hol is hagytam el.

Ezen masszával – illetőleg világosabb színű homok alkalmazásával készíthetünk sziklautánzatot is olyként, hogy egy tönköt lécek körül szarufázunk, úgy, hogy ha az egészet holmi ócska zsákkal, vagy ponyvával bevonjuk, kb. kő kinézete legyen. Ezt aztán elébb beenyvezzük, aztán tömören bekenjük az enyv-homok habarccsal.

Befejeztem a talp készítésének a leírását, de még annyit róla, hogy a leírt keverékkel utóbb is bekenhetjük a talpakat midőn ti. az azon álló madár már régen ki is száradt. Egy két talp kedvéért nem is érdemes belefogni.

Végezetül pedig a lábdrót befogadására átfúrjuk a deszkát, vagy az ágat, ha a talp bekenésekor még nem állt rajta a madár.

A deszka alsó lapján pedig hosszú barázdát metszünk a kés-heggyel, hogy a lehajlított drót véget abba szoríthassuk.

Azonban ha nagy madarat tömünk, akkor ehelyett egy vastagabb csavarfej befogadására alkalmas mélyedést készítünk a vésővel. A lábból kiálló drótot pedig csak oly hosszúra hagyjuk meg, hogy a deszka síkjából ne álljon ki. A drót végét csavarmenettel látjuk el. Hogy ezt kényelmesen tehessük, a kiálló drót véget – mielőtt még a madarat talpra tennők – a kézi satuba erősen beszorítjuk s a csavarmetsző súrlódását olajjal enyhítjük. Az ilyen lábdrótot a talpra, vagy deszkára igen kényelmesen alkalmazhatjuk egy ráillő anyacsavar segítségével.

A vékonyabb drótok kiálló végeit egyszerűen lehajlítjuk, esetleg a véget $\frac{1}{2}$ -1 centiméterre derékszögben meghajlítva, beverjük a deszkába nagyobb szilárdság okáért.

Immár odáig jutottunk, hogy madarunk áll, csak még a végtagokat a megfelelő állásba kell hozni. És ez az ami a tömészetben a legnehezebb, minthogy a legtöbb ornitológiai szakismertet tételezi fel. S a madarak állása, járása, repülése oly sokféle, hogy kimerítően leírni lehetetlen, némely közönséges esetet a következő fejezetben fogok ismertetni.

Közbevetve itt emlitem meg, hogy a végső rendezés előtt a tolas ujjú baglyoknak lábujjait is hasítsuk fel az éleken, s a bőrt tompa vésővel köröskörül toljuk el a csonttól, hogy így oda mérget csepegtetvén az ujj tollait is megmentjük a molyoktól.

Nagyobb madarak csupasz csüdjeit és ujjait tűvel szurkáljuk meg, hogy a támadt nyílásokon a csont és bőr közti nedvesség-

gek elpárologhassanak, különben igen lassú lesz a száradás, esetleg a lábban belső rothadás indul meg!

(Ezen metszés utólag bevarrandó ha az ujjak látszanak.) Egyébként hát most rendezgethetjük a talpon még esetlenül álló madarunkat.

Jó madár rajzot vagy festményt támpontul vehetünk. Magyar nyelvű munka ilyen kevés van, a Chernel könyve elfogyott, azután Herman Ottónak: »A madarak hasznáról és káráról« c. munkák következnek, egyéb munkákban csak elszórva kapunk madárképet. A Herman Ottó könyvét ajánlom megvenni, minden könyvesbolt beszerezheti. Csörgey Titusz mesteri rajzai vannak benne, melyeknél különbeket nálunk senki sem produkált. A könyv olcsó – 2 korona – tanítók ingyen kapják.

Jó pillanatsfelvételek vannak Meerwart Lebensbilder aus der Tierwelt 2. Reihe – Vögel c. munkájában. Ezt a hazai könyvkereskedések révén is beszerezhetjük, egyébként a lipcsei R. Voigtlander cég árulja. 1 füzet 90 fill. Az egész kötet 14 k. 40 f.

Különben két madaras kötet jelent meg, telve szebbnél szebb felvételekkel. A holmi ócska „atlaszok” helyett inkább ezt vegyük meg. A legtöbb rendből van benne felvétel; a szabadban felvett képek szemlélése után rájövünk, hogy a preparátorok főleg a kitárt szárnyak tartását nem tudták jól utánózni, vagy legalábbis sok jó, de csak a gyors redőnyzár rögzítette szárnyállást nem utánózták.

E fejezetben még az üvegszemek behelyezéséről kell szólnom. A lencse sík lapját olyan színű festékekkel vonjuk be, mint amilyen az élő madaré volt. (A szembogár már rajta van!)

Az olajfesték száradásának gyorsítására szikkatívtól veszünk. Némely festék ezzel se szárad gyorsan, ha sietünk, a szemet azért a festék teljes megszáradása előtt is betehetjük. Ez esetben egy körlapot vágunk ki vékony papírból, célszerű különféle színű selyem papirost (boltokban konyhapolcdíszítőt is vehetünk, ez is megfelel) tartani, hogy ezen alátét lehetőleg olyan színű legyen, mint a festék.

A szemeket csipesz segítségével a szemhéjak között toljuk a rendeltetése helyére, s az ott lévő agyagba annyira nyomjuk be, és úgy, ahogy az az élő madáron is látszik. – Ezért az élő madár fejét, azon a szemek állását jól figyeljük meg. Ezzel viszünk a preparátumba lelket!

A szemhéjakat oválisra esetleg kerekre el igazítjuk a lencsén, de a szunyókáló madárnál csak keskeny nyílást hagyunk. Baglyok így tömve jól festenek.

A kiszáradt madáron a lábat és a viaszhártyát olaj, vagy tempera festékréteggel vonjuk be, olyan színre, amilyen az élő volt. Aki feledékeny, vagy magában egyébként nem bíz, az vegyen a viaszhártya és a láb eredeti színéről színvázlatot mivel az eredeti színek száradáskor megsötétednek. A némely madáron előforduló bibircses díszítmények ugyancsak kiszáradnak és elvesztik eredeti – rendszeren piros vagy kék, a szárcsánál fehér – színüket. Ezeket is az eredeti színre befestjük!

A kihullott tollak tövégét lecsípjük és megfelelő vastag, hegyes drótot dugunk bele, ennél fogva szúrjuk azt helyére.

A kitömött madarak csomagolásáról és szállításáról ennyit: A preparátumot vagy teljesen száraz állapotban, vagy ellenkezőleg, ti. tömés után azonnal kell szállítani. Utóbbi esetiben szükséges, hogy az érkezés helyén legyen szakértő, aki a szállítmányának száradása előtt a helyes alakot megadja, esetleg talpra teszi, ha úgy jöttek csak. Ha a száradást késleltetni vagy a száraz bőrt felpuhítani akarjuk, azt pincében nedves homokkal egy-két ujjnyira megtöltött ládába tesszük 1-3 napra, mire a bőr megereszkedik.

Talpon levő, száradt madarakat úgy csomagolunk, hogy talpiknál fogva a láda belső oldalaihoz fába járó csavarokkal odaerősítjük, nagyobbakat 3-4 csavar is kell, hogy tartson. Ha a madár gyengén áll a talpon, a testén drótot húzunk át, s ezzel finanszírozzuk helyét a ládában, de hézagpótlónak semmit se alkalmazunk.

Ezen drótot a láda két átellenes fala között jól kifeszítjük. Kitárt szárnyakat is így rögzítünk.

Hát ezzel tulajdonképpen ki is merítettem a madártömészet körüli eljárásokat, a következő fejezetben a fajokat jellemző állásokat fogom ismertetni úgy, ahogyan azt én a szabadban megfigyeltem és sok esetben azon mód az erdőn-mezőn le is vázoltam, vagy fényképeztem.

Az egyes különleges állások közül előjövő különleges fogásokat a megfelelő helyen ismertetem.

VII. Egyes fajokat jellemző állások ismertetése.

E fejezetben a kezdőknek igyekszem a segítségére lenni abban, hogy mentől kevesebb idő, munka és anyagveszteséggel sajátíthassák el azon jártasságot, amellyel idővel mindenféle madárnak érzésszerűen megadják majd a helyes biológiai állást.

Ezért a madárvilág minden rendjéből (Chernel nyomán) egy-egy jellemzőbb alakra utalok az irodalomban, nem lévén módomban rövidesen a megfelelő képeket összehozni.

1. Rend. Búvárok.

E rendből a télen által hozzánk látogató búvárok, s a közönséges vöcsök kerülhetnek a kezeink közé. Ezek ritkán mozognak a szárazon, de minthogy úszó pózban nem tömünk, hát mégis csak a partutánzatú deszkára tömjük őket. Az úszó madárnak a hű víz utánzatot házilag kényelmesen nem készíthetvén el, annak ismertetését ez okból mellőzöm.

A szárazon ezen madarak csaknem függőlegesen állanak, s a csüd az ujjakkal egy síkban ráfekszik a földre. A Chernel munkájában a búbos vöcsök van így ábrázolva, de tömhetjük teljesen vízszintesen a hasán nyugvóan is, mint ahogyan Csörgey Titusz is rajzolta ugyanazon fajt a Herman Ottó madaras könyvében.

2. Rend. Hosszúszárnyúak.

A sirályok, szerkók aztán a csérek ezen rendből a közönségesebb alakok. Szép kecses madarak, jól mutatnak kitárt szár-

nyakkal tömve, mivel igen szép hajlású, fecskeszerű szárnyaik vannak. Testtartásuk rendes körülmények között vízszintes. Mervarth művében tömegesen vannak jobbnál-jobb sirály felvételek.

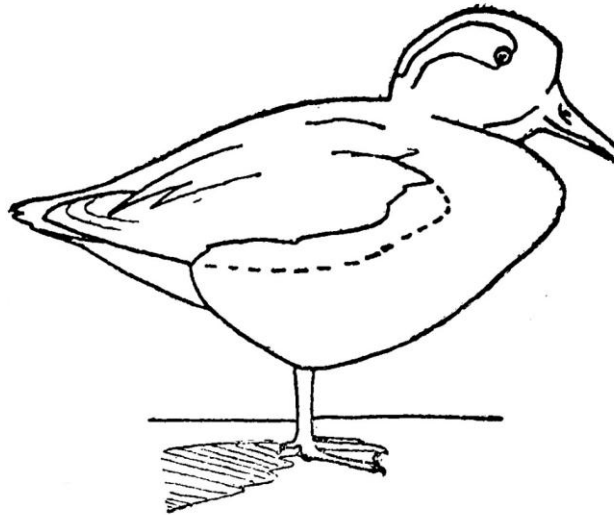
3. Rend. Evezőlábúak.

Kárókatona, gödény – pusztuló alakok! Nálunk, főleg az utóbiből csak elvétele kerül vagy egy kézre. Mintha a létfeltételük-től megfosztó emberre volna dühös, úgy áll – enyészetet szimbolizáló vihar közepette – az angol Thorbörn ecsetje remeke a nagy kárókatona képmás a Chernel könyvében. Őseink karakatonájának csak misztikus neve marad az utódokra, hogy azok vitatkozzanak felette, vajon kara-botonát (fekete hattyú) értettek-e alatta vagy más egyebet?

E madár fára is száll, akinek kerül a kezébe, az úgy is tömheti. És a pelikánról már beszélni is kár. (T. i. nálunk. Albániában, Dobrudzsában még van, ott Lodge sok szép felvételt csinált róluk 1. Aquila 1908. Mervarth id. m.)

4. Rend. Fogascsőrűek.

No ebből még nem koptunk ki – kivéve a hattyút. A bukók, de inkább a vadrécék és vadludak a közismertek. Előbbiek testtartásukban a vöcsök felé húznak, míg az utóbbiak részletezésébe nem bocsátkozhatom. E helyett a házi récére és lúdra utalok, figyeljük meg állásaikat. Úgy jár-kél a vad is, nyugodtan vehetjük mintául. A 11. ábra a féllábon álló apró récét mutatja.

11. ábra. Fállábon álló apró réce.

5. Rend. Futók.

Ez igen népes rend. Ebbe be van osztva az aranyos, apró termeltű lile és a nagy lomha túzok között még egy sereg madár, így a székicsér, búbic, a szalonka és cankófélék, partfutók, a haris, vizicsirke és vízityúk, s még több kevésbé közönséges alakzat is. Rajzok Herman Ottó munkájában jók vannak.

E rendnél hívom fel a kezdő figyelmét arra, hogy lépő állásban tömött – bármiféle rendű – madárnak csak az elő lépő lábujjai fekszenek meg a talajon, mivel előrelépéskor a súlypont is azon van. A hátul maradt láb aszerint, amint a madár többé vagy kevésbé előredűlt, hogy lépjen, mindinkább elhagyja a talajt. Hogy ezt az állást utánozhassuk, a hátul kerülő lábban a drótot a középujba is bevezetjük, egészen az utolsó ízületig. Tehát a drót hegyet annak idején nem a talpba, hanem a középső lábujj utolsó izébe szúrjuk, és onnan a bőr és csont között vezetjük feljebb. Ezelőtt festők és tömészek nagyon sokat vétettek ezen törvényszerűség ellen.

6. Rend. Lépkedők.

E rendből eléggé ismeretes a fehér gólya s a közönségesebb gémek. Alapul a gólyát vehetjük, amelyet – legalábbis vonuláskor – még van alkalmunk megfigyelni.

Elütőbb a bölömbika viselkedése, s rejtett életmódja miatt kevésbé figyelhető meg, eltekintve attól, hogy már jócskán megritkult. Chernel munkájában az angol Thorbörn festménye után adott kép féllábon gubbasztva mutatja be madarunkat. A tömészek kapva kaptak e rajzon, magam is így tömtem ki azon egyetlen bölömbikát, mely a kezemen megfordult. – De másutt is láttam ilyen pózban tömött bölömbikát, ami azt bizonyítja, hogy a jó ábra után szívesen indulunk.

7. Rend. Turbékolók.

Az e rendbe tartozókat vízszintesen tartott testtel vastag száraz ágra szokták tömni, egyszerűbb állásokban. Csak a fej és a nyak állását kell különösebben megvigyázni. A házi galamb itt is jó útmutató. Jó vadgerle rajz van a többször idézett Herman Ottó-féle munkában.

8. Rend. Kaparók.

Ezek már 1-2 alaktól eltekintve – közönséges madarak. A fácán, fürj, fogoly felett könnyen napirendre térhetünk, azokról elég jó ábrát láthatunk, s a házi tyúk után is tömhetünk bizvást.

A fajdoknál állapodjunk meg egy kissé. Hiszen a fajdkakasok dűrögő állása sokszor kísért, ezeket alig tömik másként. De nem is csoda. A vadászoknak a sejtelmesen dűrögő siket és

nyírfajdkakas úgy a szívükhöz nőtt (tapasztalásból tudom), hogy lelövés után is olyan helyzetben akarják tovább szemlélni. A dörögő nyírfajdnak jó rajza van – Hány Gyulától – a Chernel-féle könyvben. Legjobb madárfestőnk Csörgey Titusz még nem publikált fajdképet.

A dörögő siketfajdot a legtöbb preparátor ott hibázza el, hogy a lábait nem tudja miként az ágon elhelyezni. Madarunk ha nem a havon, akkor rendszeren fenyőágon dörög, ezen le s fel sétál. (A havon ∞ alakú nyomot tapos ki.)

A teste az ággal párhuzamosan van, s bámulatos, hogy a nagy testű madár még vékonyabb ágon is milyen jól egyensúlyozza magát. Dörgéskor a siketfajd szárnyait könyökből lecsüggeszti, farkát a vízirányos testhez kb. 45° vagy több szög alatt, azaz meredekben, szétteríti, a nyak állása hol meredekebb, hol nem, de mindég lenyújtott, s a csőr tengelye a nyaktengely folytatását képezi.

Bár magam is lőttem dörgésben siketfajdkakast, s azután egyet már napfelkelte után is észleltem dörögő állásban távcsővel, mégsem rögzíthetem a legtipikusabb dörögő állást határozottan körvonalazva e két eset után. (Első esetben, lövéskor, még sötét volt, a másik hanyagul dörögött, egy cserkésző vadász elől folyton elébb-előbb felgallyazva.) A fajdok, fácánok stb. szemei felett lévő vörös bibircses részletet száradás után a régi színre festjük olaj vagy tempera festékkel.

9. Rend. Ragadozók.

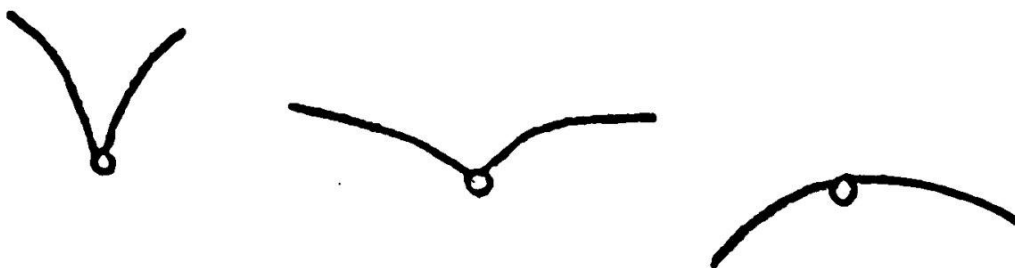
Ezek az én kedvenc madaraim. Amit pompázó tollazattal és szép énekléssel nem nyújthatnak, azt habitusukkal »karakte-

rükkal« kárpótolják. A vonalak szépsége itt kulminál. (Sastoll! Főleg a kimetszett elsőrendű evezők egyike a legszebb természetrajzi tárgyaknak.)

Hogy szép szárnyaik érvényesüljenek, azért a legtöbben kitárva kívánják azt látni a kitömetett ragadozóikon. Sokszor a 10. ábrán (VI. rész) látható pózban tömők a nagyobbjait, mely állást némelyek kényszer állásnak tartanak. Pedig ilyen, sőt még meredekebben tartott szárnyakkal elégszer láthatjuk a szabadban is ezen vadmadarokat. Így pl. ha leereszkedtek, vagy ha nehéz prédát akarnak felemelni.

Még inkább megfigyelhető ezen állás a fiatal, fészküket még őrző ragadozóknál, midőn »Szellőztetik« magukat. Nyújtózkodáskor pedig még a szárnyfedők is érintkezhetnek. A lábnak pedig teljes hossza érvényesül.

Ezen állásnál ügyeljünk az evezők állására, főleg a másodrendűek a még puha bőrről le és elő felé lógnak, ezeket egy-két a testbe szúrt dróttal úgy fogjuk le (10. ábra) hogy előlről nézve azokból vajmi kevés lássék (főleg a testhez közelebb lévőek ne látszódjanak előlről). Részemről a szállítás nehézségei miatt kerülöm ezen állásokat.

12. ábra. 3 jellemzőbb szárnytartás.

A repülő madár szárnyállásának a három főtypusát bemutatom (12. ábra) (szembenézet). Az első a fentebb leírt, mondjuk: »szellőző« póz. A második a repülő madárnak megszokott ábrázolása, míg az utolsó a nehezebben megfigyelhető, tehát szokatlanabb szárnyhelyzet.

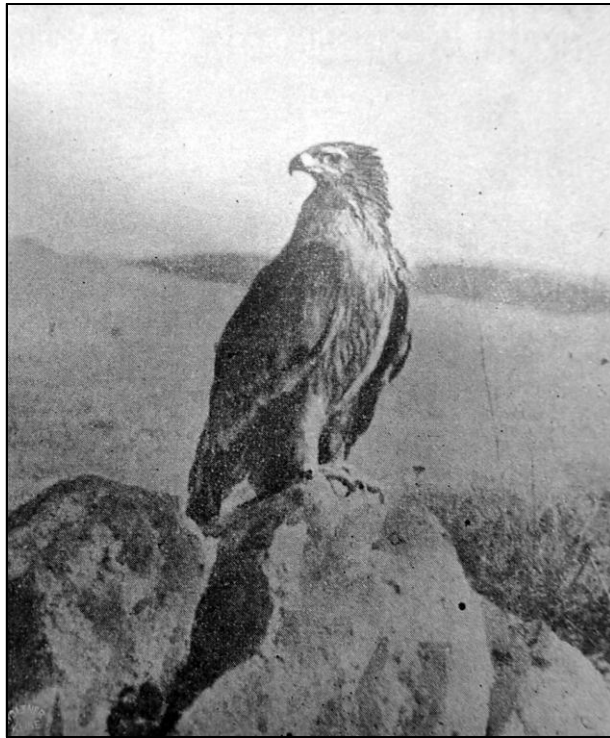
De akik repkedő madarat fotografáltak, azok nagyon jól tudják, hogy a madárszárnyak ilyen, sőt még sokkal mélyebben alaknyarított szárnytartást is mutatnak. (Eklatáns példa erre egy repülő kanalas gém az 1908. évi Aquilában, Dr. Szláv Nándor felvétele.)

Nehezen figyelhető meg azért, mert ezen pózban csak rövid ideig van a madár szárnya repüléskor.

Némelyek szerint azon állások, melyekből a tovamozgást várjuk, nem stílszerűek. Nem oszthatom e nézetet, hiszen akkor minden elevenebb állást kerülni kéne. Azt elhiszem, hogy nagy nehéz szobroknál, midőn az ilyen kényes állásokat holmi nem leplezhető támasztékokkal kell biztosítani – stílszerűtlen és kerülendő is. De a madár lábába rejtett drót épp olyan biztos támasztó, mint az élő madár csontja és izmai.

Hogy a szemlélésnél a továbbmozgás elmaradása kellemetlen benyomást okozna, azt nem tapasztaltam, erről a kitömött madárnál eleve éppen úgy lemondok, mint ahogyan nem várom tőle, hogy énekeljen.

Már ez mind olyan dolog, ami ha túl nem tesszük magunkat rajta – végső eredményében minden művészetben zavaró. Az ember alkotásai úgyis csak silány utánzatai végtelen szépségű Természetnek.

13. ábra. Parlagi sas voliér felvétel. F.: dr. Szlávy Tibor.

Hát ha már a gondolatmenet révén ide jutottam, letárgyalom itt azt, hogy vajon művészet-e a tömészet, vagy csak mesterség? Ne féljen a tisztelt olvasó, rövid leszek a filozofálásban, mivel, hogy nem vindikálom magamnak a kérdés eldöntését.

A sakkozók is így vannak a sakkozással, vitatkoznak afelett, hogy az tudomány-e vagy pedig csak játék. Végre is úgy mondják, hogy: »a sakk tudományos játék«.

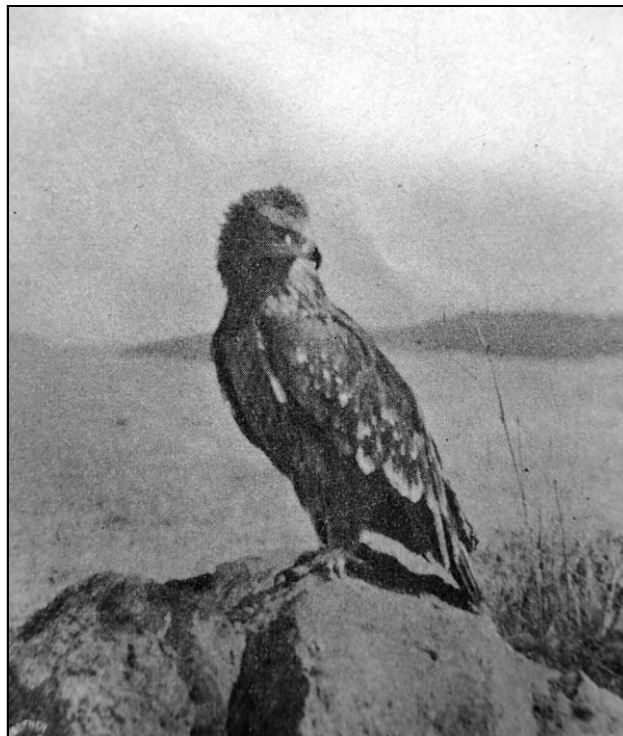
Én meg azt mondom a tömészetről, hogy az: »művészi mesterség«. Teljesen művészi alkotásnak azért nem tarthatjuk, mert hiszen mi a Természet remekeit csak konzerváljuk.

Éppen az, hogy több bajunk van vele, mint a lepkegyűjtőnek a lepkéivel, melyeket éppen csak gombostűre húzni és száradásig a szárnyait peckelni kell. Ami a madártömészetben »művé-

szi» van, az az állások megadásában, a természetes tartás hű utánzásából, a szemek kifejezési elhelyezéséből áll, tehát a tömészet a közönséges mesterségek nivójára még sem süllyeszthető le. Részemről tehát megállapodom a »művészi mesterség« eklektikus és korántsem szabatos kifejezés mellett.

Ezek után gyérünk vissza kedvenc ragadozóinkhoz, mivel azokat csak repülő pózban mutattam még be. A többi állásokról részletesen azért nem írok, mivel a citált munkákban elég rajzot kapunk nyugvó ragadozókról, azok után elindulhatunk.

Az összecsukott szárnnal tömött ragadozóknak a fő gondot a szárny helyes elhelyezése adja. Mert az oldaltollak a testhez simuló szárnyat nem borítják mindég. Keselyű, sólyom és a nagyobb sasféléknél egyáltalán nem, vagy csak kissé (14. ábra), míg a kisebb ragadozóknál és a baglyoknál igen.

14. ábra. Parlagi sas voliór felvétel. F.: dr. Szlávy Tibor.

Ezek tehát tömhetők úgy, hogy az oldaltollak borítsák a szárnyat, ahogyan azt a 11. ábrán látható apró rácén rajzolom, ott a szárny az oldaltollak alatt van, ahol eltűnik, ott pontozott vonalat húztam.

A ragadozók nyugováskor testüket néha csaknem függőlegesen tartják, főleg ha féllábon gubbasztanak. A felhúzott lábat a hasi tollazat teljesen takarja, s ekkor a látszólagos súlypont helyes megadására különösen ügyelni kell.

Az erős drót ugyanis képes olyan állásban is megtartani a madarat, amilyenben az élő madár nem állhatna meg. Ezt tehát sose tévesszük szem elől.

Aki teheti, tartson fogságban vagy egy ragadozó madarat, így jó állásokat közvetlenül mintázhat, sok olyan intim vonást leshet el, amire a szabadban ritkán kerülne sor. Voliérem parlagi sasairól több képet közlök a 3 egyforma környezetű dr. Szlávay Tibor, főispáni titkár, jó barátom felvétele, a többi saját felvételem. A szemek mély állása és sasos, boltozatos borítása kivehető e képekről.

Vége a bagolyféléknél jellemző a »borzolás« azaz az ellenséges támadás előtti tollfelmerevítés. Nyilván az vele a céljuk, hogy mentől nagyobbab mutatva, a támadót megfélemlítsék. A buhu szárnyaival úgy veszi magát körül, hogy akkorát mutat, mint egy gönci hordó és mert a támadónak szembe fordul, úgy intézi, hogy tollai teljes nagyságukban érvényesüljenek.

Kitömött madarainkon a tollak felmerekítését úgy idézzük elé, hogy a tőzeg- vagy fagyapot testre bőven agyagot kenünk, a

tollak töveit az aztán tetszés szerinti állásban megtartja ha kiszáradt. Csak szépen el kell igazgatni, s száradásig a már ismert módon peckelni kell azokat. Persze itt nemcsak a szárny és a fark, de a tollpászták külön-külön is feltámasztandók, néha még egyes tollak is, mögéjük szúrt dróttal.

A tollak felborzolása nem a baglyok speciális tulajdonsága, csak hogy ez náluk szembeötlőbb. Midőn a madár a napfényben fürdik, ugyancsak felmereszti tollait, hogy a Nap sugarai a bőrét érhessék.

Alváskor is felborzolja magát a madár, ilyenkor egy gömböt mutat, melyből csak a fark áll ki, egyéb semmi.

10. Rend. Kúszók.

Nemcsak a harkályok, de a kakukk és a nyaktekercs is ide vannak beosztva. Elégé közönséges és jól megfigyelhető madarak. A harkályok kúszó pózban láthatók legtöbbit, ezen állások utánzásánál a következőkre kell ügyelnünk.

Ha nem szökik a madár, akkor a farka úgy szoruljon a fához, mintha a kitömött madár is azon támaszkodnék, mint az élő. A fej a nyakon úgy van - ha éppen ácsol - mint a kalapács a nyelén. De ha a harkály (de más madár is, mint pl. a mogyorós szajkó) erősen dolgozik, akkor a »forgó pontja« az alsó testén van. Azaz mikor ütni készül, nemcsak a fejét és a nyakát húzza hátra, de az egész testét, s annak teljes lendületével üt. Ekkor a nyak és a törzs valóban úgy szerepel, mint a kalapácsnak a nyele.

Már ennyiből is látszik, hogy az egyszerűnek látszó kúszó póz is rejt változatosságot magában.

Szökkenéskor a harkály felnyújtott fejjel közel a fához húzódik, hogy mikor feljebb löki magát, súlypontot ne tévesszen. A szárny pedig kissé meglibben, főleg ha nagyobbát szökik fel a madár. A függélyes törzsön ácsoló harkály lába igen közel fekszik a mellhez.

11. Rend. Üldögélők.

E rendbe tartoznak hazánk legdíszesebb madarai, jégmadár, búbos banka, gyurgyalag és szalakóta (kalangyavarjú, kékcsóka) utóbbi kivételével mindnek van rajza, ill. festve van a már untalan citált művekben.

A búbos banka búbját felmeresztjük, s száradásig papír közé fogjuk, így tömve szebbet mutat. Csak a jégmadár szeret hosszant gubbasztva lesni a víz mentén, a többi eleven mozgású, s állásaikat bajos volna tüzetesen leírni.

12. Rend. Surranók.

A kecskefejőkön kívül életmódjuk a fecskékhez húznak, s, hogy a látszólag hasonló sarlósfecskéket mégse húzták egy kalap alá azokkal, annak anatómiai okai vannak.

A kecskefejő éjjeli madár, nappal valami száraz ágon úgy elfekszik, hogy nehezen látjuk meg. Csörgey a Herman Ottó könyvében úgy ennek, mint rendtársának a sarlósfecskének jó rajzát adja.

13. Rend. Éneklők.

Ez a leggazdagabb rend. Nemcsak fajokban, de egyedekben is. Itt már igazán nem bocsátkozhatom a részletezésbe, köteteket lehelne erről írni! Nézzünk meg jól egyszer egy élelem után kutató cinegét, micsoda mesteri tornászást visz véghez. Hát a szajkó bohókás állásai?

Nincs mást mit tegyek, mint, hogy itt is mindig célravezető módszerre, az élő madarak megfigyelésére utaljam a kezdőt és erre számos alkalom kínálkozik kezdve a kanári madáron, mely után a pintyféléket tömhetjük, bár az élelemszerzéskor a szabadban a pintyfélék is mutatnak több-kevesebb ügyességet, amit a kalitkában lévő kanárin nem figyelhetünk meg.

Ha az anyagiak miatt valamennyi honi madár ábráját nem is adhatták már szerzőink, mégis e téren az említett munkában sok jó képet láthatunk. A nyugati kultúrállamok ezen már régen túl vannak, de mi csak valamikor X-edik Herman Ottó uralkodása idején leszünk ott!

(A madártömészet kézikönyve, Vákár, Csíkszereda, 1913, p.41-64)